

TOKENLAR (KIRIPTOVALYUTALAR) XALQARO XUSUSIY HUQUQNING OBYEKTI SIFATIDA

Toshkent davlat yuridik universiteti talabasi

Anvarxonov Otaxon Axyorxon o'g'li

otaxonanvarxonov@gmail.com

Annotatsiya: *Raqamli dunyoning rivojlanishi bu raqamli iqtisodiy munosabatlarni o'sishiga olib kelib o'z navbatida bir qator muoammoli vaziyatlarni yaratdi bu esa sohani ayni raqamli huquq bilan tartibga solishga majbur qiladi. Quyidagi maqolamizda biz tokenlar(kriptoalyuta) tushunchasi va uning xalqaro xususiy huquqning obyekt sifatida ahamiyati, ularni tartibga solish va ularning O'zbekiston Respublikasining raqamli iqtisodiyotidagi ahamiyatlari haqida o'rganishlar olib boramiz.. Maqolaning asosiy maqsadi raqamli dunyoda hali huquq munosabatlari bilan tartibga solinmagan tokenlar(kriptoalyuta)sohasini Xalqaro xususiy huquqdagi obyekt sifatida o'rganish, tokenlar(kriptoalyuta)ning raqamli iqtisodiyotda tutgan o'rne, xalqaro hujjatlar va shartnomalardagi maqomini tahlil qilgan holda xorijiy tajriba va yurtimizda amalga oshirilgan harakatlarni analiz qilishdan iborat.*

Kalit so'zlar: *Tokenlar(kriptoalyuta), raqamli iqtisodiyot, kripto aktivlar, raqamli huquqlar, derivativlar.*

Bugungi kunda kriptoalyutaning turli xil iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarga ta'siri kundan-kunga sezilarli bo'lib bormoqda. Dunyo kutilmagan iqtisodiy beqarorlikni boshidan kechirmoqda bunga yaqin yillar ichida yuz bergan pandemiya, davlatlar o'rtasidagi hududiy to'qnashuvlar, o'zaro sanskiyalar va bir necha yirik texnogen ofatlarni sabab qilib keltirishimiz mumkin. Dunyoda ko'plab munosabatlarning asosi pulga oid munosabatlarga bog'liq ekankigini inobatga oladigan bo'lsak bu munosabatlarni mo'tadil saqlash uchun yangi turdagi pul munosabatlari ya'ni kriptolavyuta tokenlar bizga yordamga keladi. Shunday qilib, kripto valyutasining huquqiy tabiati to'g'risida kelishuv mavjud emas .

2021-yil sentabr oyida ma'lumotlari oxirgi marta yangilanganida, xalqaro huquq doirasida kriptoalyutalarni tartibga soluvchi aniq normalar va qoidalar BMT yoki XVF kabi xalqaro tashkilotlar darajasida to'liq tartibga solinmagan yoki standartlashtirilmagan. Shu munosabat bilan turli yurisdiksiyalar raqamli valyutani to'lov vositasi yoki ayirboshlash vositasi sifatida ko'rishadi. Bu esa o'z navbatida boshqa davlatlar o'rastida savdo va fuqarolik huquqiy munosabatlarda kelshimovchiliklar va kollizyalarga sabab bo'ladi Shuni ta'kidlash kerakki, tokenlarning huquqiy tabiati masalasi ham rasmiy ravishda aniqlanmagan. Xususan, ular ko'pincha xayriya yoki sovg'a sifatida qaraladi, bu esa o'z navbatida milliy va xalqaro miqyosda juda ko'p tortishuvlarga sabab bo'ladi.

So'nggi o'n yil ichida moliya dunyosi Bitcoin, Ethereum va Ripple kabi raqamli valyutalarga katta siljishni ko'rdi. Ushbu raqamli valyutalarning ko'tarilishi raqamli aktivlar bilan ishlashda navigatsiya qilinishi kerak bo'lgan xalqaro xususiy huquqning yangi sohasini yaratdi. Ushbu maqolada biz xalqaro xususiy huquq obyekti sifatida kriptovalyutaning ta'sirini muhokama qilamiz.

Kriptografiya ma'lumotlar va operatsiyalarni ta'minlash va tekshirish uchun matematik algoritmlardan foydalanish jarayoni hisoblanadi Kriptovalyuta-bu blokcheyn texnologiyasi yordamida yaratilgan, saqlanadigan va uzatiladigan raqamli aktivlar hisoblanadi. Tartibga solinmagan tabiati natijasida kriptovalyutalar an'anaviy valyutalar bilan bir xil qonuniy qoidalarga bo'ysunmaydi.

Ushbu huquqiy tartibga solishningning yetarli darajda emasligi kriptovalyuta sohasidagi investorlar va korxonalar uchun ayniqsa jozibador ko'rinadi. Mablag'larni tez va xavfsiz ko'chirish qobiliyati, shuningdek, yuqori daromad olish imkoniyati raqamli valyutalardan foydalanishning ko'payishiga olib keldi. Biroq, ushbu tartibga solishning etishmasligi kripto bilan shug'ullanadiganlar uchun bir qator huquqiy muammolarni keltirib chiqaradi.

Kriptovalyuta xalqaro xususiy huquq nuqtai nazaridan o'rganish uchun qiziqarli obyektidir. Kriptovalyuta uchun geografik chegaralar bilan cheklanmaganligi va dunyoning istalgan nuqtasida uzatilishi va ishlatilishi mumkinligi sababli, kriptovalyutalar bilan bog'liq nizolarni qanday tartibga solish va hal qilish haqida savollar tug'iladi. Xalqaro xususiy huquqda yuzaga keladigan asosiy masalalardan biri bu kriptovalyutalar bilan bog'liq nizolar yuzaga kelganda yurisdiksiya va amaldagi huquqni belgilash bilan bog'liq. Kriptovalyutalar ma'lum bir mamlakat yoki yurisdiksiyaga bog'lanmaganligi sababli, amaldagi qonunni aniqlash qiyin bo'lishi mumkin. Yana bir muhim jihat - bu turli mamlakatlarda kriptovalyutalar bilan bog'liq qarorlarni tan olish va ijro etish masalasi hisoblanadi. Kriptovalyutalar jismoniy mavjudlikka ega emasligi va faqat raqamli shaklda mavjud bo'lganligi sababli, sud qarorini yoki kriptovalyutalar bilan bog'liq arbitraj qarorini qanday amalga oshirish mumkinligini aniqlashda qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Shuni ham hisobga olish kerakki, turli mamlakatlar kriptovalyutalarni tartibga solishda turli yondashuvlarga ega. Ba'zi mamlakatlar ularni qonuniy to'lov vositasi sifatida tan olishadi, boshqa mamlakatlar esa ulardan foydalanishni cheklaydi yoki taqiqlaydi. Bu xalqaro xususiy huquq kontekstida kripto-valyutalar bilan bog'liq nizolarni ko'rib chiqishda qo'shimcha qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Umuman olganda, kriptovalyuta yangi va rivojlanayotgan soha bo'lib, xalqaro kontekstdagi nizolarni tartibga solish va hal qilish uchun huquqiy mexanizmlarni yanada o'rganish va ishlab chiqishni talab qiladi. Rossiya Federatsiyasi Kriptovalyuta va blokcheyn asotsasiya rahbari Yuriy Pripachkin Yevrosiyo iqtisodiy kengashida "Kriptovalyuta va blokcheyn iqtisodiyotning yangi bo'lagi sifatida. Tartibga solish usullarini ishlab chiqish: xalqaro tajriba va uni Yevrosiyo iqtisodiy kommissiyasida qo'llash" nomli nutqida bir parcha keltirib o'tgan.

Bu ijtimoiy masalalarni tartibga solinishi o'zining reaktiv xususiyati bilan ajralib turadi ya'ni avval bu turdagi tartibga solinishi kerak bo'lgan ijtimoiy munosabatning paydo bo'lishi va shunday keyingina davlatning huquqni tartibga soluvchi ro'lidan kelib chiqib bu huquq munozbatlarni yo'lga qo'yiladi. Shu bilan birga, ijtimoiy munosabatlarning paydo bo'lishi va huquqiy tartibga solishning paydo bo'lishi o'rtasida sezilarli vaqt o'tish holatlari ko'p kuzatiladi. Bu vaqt davomida huquqiy bo'shliq yuzaga kelishi tabiiy. Amaliyotda esa bu turdagi munosabatlar huquq analogiyasidan foydalangan holda qisman yechim topadi. Huquqdagi bunday uzoq muddatli huquqiy bo'shliqning yorqin namunasi kriptovalyutalarni huquqiy tartibga solish masalasidir.

Eng mashhur kripto valyutasi Bitcoin 2009 yilda yaratilgan va 2010-yillarning o'rtalariga kelib shu qadar keng tarqalganki, ushbu sohadagi ijtimoiy munosabatlarning ahamiyatini hisobga olgan holda, bunday munosabatlarni huquqiy normalar bilan tartibga solish dolzarb masalaga aylandi. Quyida bu masalalarga birin ketin e'tiborni qaratmiz. O'tkazilgan tadqiqot doirasida xorijiy Bitcoinlarni tartibga solish izlanishlarimiz doirasidagi davlatlar miqyosida qanday tartibda amalga oshirildi.

Ta'kidlash joziki xorijiy mamlakatlarda yangi huquqiy hodisa ya'ni kriptovalyutaning huquqiy maqomining mavhumligi bilan xarakterlanadi.

Huquqshunos olim Nigmatulin.L.B ta'kidlagidek davlatlarning kriptavalyutaga bo'lgan munosabatiga ko'ra 3 yirik guruhga bo'lish mumkin.

1. Kripto valyutasini huquqiy tartibga solingan davlatlar (Yaponiya, AQSh, Buyuk Britaniya va boshqalar).

2. Kriptovalyutalarni huquqiy tartibga solish mavjud bo'lmagan yoki shakllanish bosqichida bo'lgan davlatlar (Rossiya Federatsiyasi va O'zbekiston ham ushbu davlatlar qatoriga kiradi).

3. Kripto valyutasi ta'qiqlangan davlatlar.

Muallifning bu turdagi fikrlariga ham bir tomondan qo'shilmaymiz negaki huquqning cheklanishi ham qaysidir ma'noda bu huquqiy tartibga solish hisoblanadi.

Dunyo hamjamiyatida unikifatsiyalashgan huquqiy normalarning mavjud emasligi davlatlarning o'zlarining milliy qonunchiligini yaratishiga turtki bo'lmoqda.

Bizning fikrimizcha biz bu masalani ikki turdagi davlatlar haqida so'z yurtishimiz kerak ya'ni; kriptovalyuta huquqiy tartibga solingan va bu masalada hali huquqiy boshliqlar mavjud bo'lgan davlatlar. Kriptovalyutga bo'lgan munosabatlar ham turlicha masalan; Boliviya, Xitoy kabi davlatlar cheklasa Daniya qisman tan oladi Shvetsiyada esa bu valyuta sifatida rasman tan olinadi.

Davlatlar kriptovalyutani tartibga solish masalasida bunday to'xtamga kelishiga sabab bo'ladigan bir necha muhim faktorlar mavjud. Bu davlatning huquqiy, ijtimoiy va iqtisodiy tabiatidan kelib chiqib belgilanadi.

Kriptovalyuta sohasiga dunyoning turli mamlakatlari turlicha yondashgan holda o'z siyosatlarini olib bormoqda bu o'z o'rnida tabiiy holat. Bu ehtiyotkor davlatlar aholini

ommaviy aldanishi, moliyaviy piramidalarga sharoit yaratib bermaslik va electr energiya resurslarini kamroq ishlatish maqsadida ham bu harakatlarini cheklab qo'yganligiga guvoh bo'lamiz. Kriptovalyutani ta'qilagan mamlakatlar qatorida biz hozircha ko'proq uchinchi dunyo rivojlanayotgan davlatlarini ko'rishimiz mumkin. Aksiga olib dunoning eng qudratli iqtisodiyotiga ega davlat hisoblanadigan Xitoy Xalq respublikasi bu turdagi valyutaga cheklovlar o'rnatgan xususan bu iqistidoy tashkilotlarga ta'qiqilangan ammo ba'zi istisonolar mavjud bo'lib ayrim turdagi xususiy firmalargagina mumkin.

"Dunyo raqamli tizimidagi obyektlar yangi blokcheynlar kelishi bilan o'zgardi. Ilgari butun munosabatlar tizimi jismoniy shaxslar atrofida qurilgan bo'lsa, kriptoqtisodiyot iqtisodiyotning shakllanishi gadgetga ega odam atrofida, uning raqamli profili atrofida shakllanishni boshladi.

Kriptoqtisodiyot baynalminal tushuncha bo'lib uni milliy qonunchilik bilan tartibga solish mumkin emas, agar shunday yo'l tutilsa unda 2 turdagi qonunlar qabul qilinishi kerak:

jismoniy shaxsning va uning raqamli profili bilan o'zaro aloqasi va shaxsning mulkning yangi turiga bo'lgan huquqlarini himoya qilish ya'ni raqamli profiliga;

Oxirgi yillarda xalqaro hisob kitoblar tubdan o'zgardi buning asosiy sabablaridan biri jahon bozorida yirik yuridik shaxslarning naqd bo'lmagan pullar turlari va ulardagi savdo aylanmasining ko'payishi deb aytishimiz mumkin. Kriptovalyuta bizga ma'lum bo'lgan to'lovlarni siqib chiqarishda davom etmoqda.

Kriptovalyutaning tartibga solinishi avvalo uni huquq tizimida tutgan o'rniga qarab baholanadi. Masalan O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida fuqarolik huquq obyektlari quyidagilar; ashyolar, shu jumladan pul va qimmatli qog'ozlar, boshqa buyumlar, mol-mulk, shu jumladan mulkiy huquqlar, ishlar va xizmatlar, ixtirolar, sanoat namunalari, fan, adabiyot, san'at asarlari va intellektual faoliyatning boshqa natijalari, shuningdek shaxsiy nomulkiy huquqlar va boshqa moddiy hamda nomoddiy boyliklar kiradi.

Kriptovalyuta fuqarolik munosabatlarida erkin aylanadigan davlatlarning huquq tizimida ularning o'rni aniq va qa'tiy belgilangan va biz maqola davomida qaysi davlatlarda kriptovalyuta fuqarolik huquqining ajralmas obyektiga aylanib ulgurganini ko'rib chiqamiz.

Xulosa qilib aytganda, kripto xalqaro xususiy huquqning tobora muhim ob'ekti hisoblanadi. Raqamli valyutalardan foydalanish bilan shug'ullanadiganlar o'zlarining operatsiyalarining huquqiy oqibatlarini, shuningdek tomonlarning huquqiy holatini va jalb qilingan aktivlarni hisobga olishlari kerak. Kripto bilan bog'liq huquqiy mulohazalarni tushunib, bitimlar qonuniy ravishda muvofiq tarzda amalga oshirilishini ta'minlash mumkin.

REFERENCES:

1)Инамджанова Эльнора Эльбековна, ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И КОЛЛИЗИИ В ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ТОКЕНОВ (КРИПТОВАЛЮТ)

2) Karakhodjaeva D., Sadullaev K., 'Crypto assets as an object of civil rights and their turnover', Society and innovation, 2021,

3) КРИПТОВАЛЮТА КАК ОБЪЕКТ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ. С.В. Борисов, А.А. Федюнина

4) O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi (Milliy qonunchilik bazasi) 23.01.2020 г.,

№ 03/20/603/0071